

17/4/74

ΣΥΛΛΟΓΙΚΗ ΚΑΤΑΔΙΚΗ

ΤΟ ΕΡΩΤΗΜΑ μου φαίνεται δύσκολο νά βρει τή σωστή του απάντηση, χωρίς αυτό νά σημαίνει καί πώς όλοι πρέπει νά τό μιάθουν ἔτσι. Νά τήν ἀνοησιμώμαστε τήν Κατοχή, ἢ ὄχι; — αυτό εἶναι τό ἐρώτημα.

Δέν λέω ἂν μάς φαίνεται ἀνεκτό ἢ δυσάρεστο τό θέμα. Ἀντίδραση τέτοια θά εἶχε χρώμα καθαρά συναισθηματικό, καί τώρα πιά ὁ λόγος δέν ἀνήκει στό συναίσθημα· ἀνήκει στήν ἱστορική κρίση. Καί πάλι ἐδῶ μιᾶ διευκρίνιση: "Ὅχι στήν ἀπρόσωπη, ἀντικειμενική κρίση. Στήν προσωπική. Ἐκεῖ δηλαδή ὅπου μιλάει ἡ συνείδηση, ἀντί γιά τά οὐδέτερα, τά ἀπό περιωπῆς κριτήρια: ἱστορικά, ἔθνικά, πολιτικά, φιλοσοφικά. Αὐτά, σέ τέτοια περίπτωση, παίρνουν καί τό ἀπανθρωπισμένο, προβάλλουν σκοπιμότητες, ἀθῶνων

ΤΟΥ ΑΓΓΕΛΟΥ ΤΕΡΖΑΚΗ

ἀκόμα καί τό ἔγκλημα γιά χάρη κάποιας εὐρύτερης ὑπηρεσίας. Ἡ ἀτομική συνείδηση ὁμως, μέσα στόν στενό της κύκλο, διαθέτει μιάν εὐαισθησία ἰκανή νά πληγώνεται, ν' ἀνοστατώνεται, νά ὑποφέρει στόν ὕπνο της ἀπό ἐφιάλτες. Δέν ξέρω ἂν ἡ ἀνθρώπινη αὐτή φωνή δέν εἶναι καλό ν' ἀκούγεται, ἂν ὄχι πιότερο, τουλάχιστον πλάϊ στήν ἐπιστημονική ἢ θεωρητική ἐτυμηγορία.

Ἄλλά γιατί λέμε δύσκολη τήν ἀπάντηση σ' ὅ,τι ἀφορᾶ τήν Κατοχή; Γιά δύο λόγους, ἀντίθετους μεταξύ τους: Πρῶτο γιατί καί ἡ λήθη συχνά ἐπιβάλλεται, διαφορετικά ἡ ζωῆ ἀναστέλλεται, λιμνάζει, καί δεύτερο γιατί ὅταν παρατρέχεις κάποια γεγονότα φοβερᾶ, ἀνεξίτηλα, σημαίνει πώς ὁ ἠθικός ἀνθρώπος ἔχει μέσου σου ἀτονίσει. Δέν εἶναι περιττή ἡ μνήμη, μήτε ἀδιάφορη γιά τό φαινόμενο συνείδηση. Ποιός ξέρει ἂν, ὅ,τι τό ἀποτελεῖ, δέν εἶναι παρὰ ἕνας συνδυασμός ἀπό κρίση καί μνήμη;

Ὅλες αὐτές οἱ ἀπορίες δέν ξεκινᾶνε ἐδῶ ἀπό τό τίποτα, ἀπό μιᾶ δόξηση ἀργόσχολη γιά θεωρητικές διερευνήσεις. Κρατῶ στά χέρια μου ἕνα βιβλίο — ἀκριβέστερα ἕνα λεύκωμα — πού μόλις τ' ἀνοίξεις ξε-

→ Συνέχεια εἰς τήν
= 2ον σελίδα

Συνέχεια εκ της 1ης σελίδος

πετάγονται θρυκόλαικες. Δέν τό είχα ιδεί στήν πρώτη του έκδοση, τόν περασμένο Νοέμβριο. Έξαντλημένο άμέσως, όπως μαθαίνω, παρουσιάζεται τώρα σέ δεύτερη έκδοση, κι' αυτό δείχνει πώς υπάρχει γύρω μας μία εύαισθησία γιά τό θέμα. Τό λεύκωμα, μία έπιλογή από 211 φωτογραφίες ανάμεσα σέ 800 ίσαμε 850 πού τράβηξε συνολικά τότε ό δημοσιογράφος και κριτικός κ. Κώστας Παράσχος, ένας Θεός ξέρει μέ τί έννοιους, έχει τίτλο «Η Κατοχή». Ό έννας θά τό βρει «ένδιαφέρον», ό άλλος χρήσιμο, ό τρίτος φοβερό, ό τέταρτος υποβλητικό. Προσωπικά, τό χαρακτηρίσα άθελά μου, ένώ τό διεξερχόμουν, «Βιβλίο τών Έρινύων». Θά εξηγήσω άμέσως τό γιατί.

Μιλάνε συχνά γιά «συλλογική εύθύνη». Είναι μία έννοια κάμποσο διφορούμενη, γιατί πότε δείχνεται αυτόνομη και πότε, άπλουσίτατα, άνόμη. Αυτόνομη είναι, λόγου χάρη, όταν μία λαϊκή πλειοψηφία ή μία οργανωμένη μειοψηφία, μέ πράξη της ή μέ παράλειψη της γίνεται οίτία γενικώτερης συμφοράς. Άνόμη είναι όταν γυρεύονται εύθυνες από άτομα πού όχι μόνο δέν έχουν συνεργήσει σέ κάτι τελικά όλέθριο, αλλά και πού τό πληρωσαν ακριβά αυτά πρώτα. Τό άμάρτημά τους, εδώ, περιορίζεται στό ότι στάθηκαν σύγχρονα. Όσο και νά ψάξω, δέν βλέπω, λόγου χάρη, σέ τί φταίμε πολλοί από έμάς τούς πρεσβύτερους γιά τήν πορεία πρós τήν Ρώμη του Μουσσολίνι ή γιά τήν γκαγκστερική άνάρρηση στήν έξουσία του Χίτλερ, γεγονότα πού κατέληξαν στόν Μεγάλο Πόλεμο. Κι' όμως, πλήθος σημερινοί νέοι είναι έτοιμοι νά μάς φορτώσουν τήν εύθύνη και γιά τά δύο αυτά περιστατικά. Μιλάνε γιά κόσμο πού άπέτυχε, γιά γενιές πού ήθικά αυτοκτόνησαν, γιά ιδέες πού προδόθηκαν, γελοιοποιήθηκαν, κι' έννοούν όλους έμάς μαζί, άδικους και δίκαιους. Δύσκολα θά δέχονταν, φαντάζομαι, νά πιστέψουν πώς είμαστε έμείς οί πρώτοι προδομένοι.

Τό θέμα παραδέχομαι πώς χρειάζεται περισσότερη άνάλυση, αλλά ό χώρος δέν τό έπιτρέπει: και, τό κάτω-κάτω, θά είταν μετατόπιση τής προσοχής σέ άλλη σφαίρα από αυτήν πού μάς υποβάλλει τό λεύκωμα γιά τήν Κατοχή.

Οί Έρινύες λοιπόν πού όρθώνονται καθώς φυλλομετρούμε τό βιβλίο μέ τίς φωτογραφίες, δέν έχουν σχέση μέ τή συλλογική εύθύνη. Είναι θεότητες έκδικήτριες γιά κάτι βαθύτερο, πού μοιάζει νά στιγματίζει τόν άνθρωπο μόνο και μόνο γιατί ανήκει στό δικό του είδος. Ποίος μπορεί νά πει τί σφάλμα πληρώνουμε ζώντας τή ζωή πού ζούμε, πού μάς έλαχε, και πού μοιάζει νά μάς έχει προκαταβολικά άπαγγείλει μία καταδίκη; Γιατί νά ξεπληρώνουμε τό φάνο στό τρίστρατο τής Δαύλειας και τήν ανεπίγνωστη αίμομιξία κάτω από τή στέγη τών Λαβδακιδών; Κοιτάζουμε τίς φωτογραφίες τής Κατοχής και μαζί μέ τήν τρομαγμένη μας μνήμη ξεσηκώνονται μέσα μας σκοτεινά συναισθήματα, τύψεις, πώς τό άμάρτημα εκείνο άντανανκλά σ' όλους μας, όπως τό θανατικό στή Θήβα χτυπάει άδιόκριτα ένα λαό πού δέν έχει σέ τίποτα τό άνόσιο συνεργήσει. Υπάρχει ένα πρόβλημα, ένα δράμα του άιώου, πού δέν τό πρόσεξε άρκετά κανένας ποτέ. Είναι τό άλλάκοτο συναισθημά του πώς κι' άς αναξιοπαθεϊ, τόν βοραίνει ώστόσο μία ένοχη άγνωστη κι' άκατανόμη.

Άν ύπονοούσαν αυτήν οί νέοι, θά είμασταν σύμφωνοι μαζί τους. Άλλά δέν ύπονοούν τήν αυτοκαταδίκη μας: ύπονοούν μίαν άναίτιολόγητη έτυμηνγορία. Η πρώτη δέν τούς άρκει, γιατί κάτι μπορεί νά τούς λείει πώς θά τήν νιώσουν κι' αυτοί αύριο, μέ τή σειρά τους. Πώς άποτελεί στοιχείο άναπόσπαστο τής ανθρώπινης μοίρας.

Κοιτάζω στό λεύκωμα τά κουρέλια τών μικρών παιδιών πού ψάχνουν στό σκουπίδι νά βρουν κάτι νά φάνε, κοιτάζω τ' άποσκελετωμένα ποδαρόκια τους, τά μαραμένα μάτια. Κοιτάζω τίς σκηνές τής μεγάλης πείνας, τά σωριασμένα όπου τύχει πτώματα, τόν έσχατο ξεπεσμό του άνθρώπου στόν πίνακα τών άξιών. Τή μαύρη άγορά πού πίνει αίμα, υπερβάλλω άς σέ ζήλο τόν εισβολέα. Σώπτά γράφει ό κ. Παράσχος πώς τότε καθιερώνεται ένας νέος άνθρώ-

πινος τύπος: ό δοσίλογος. Δέν δημιουργείται τότε άναφάνεται. Παραμόνευε πάντοτε μέσα στό σπλάχνα μας, όπως κάποια μικρόβια πού περιμένουν τή στιγμή τής άδυναμίας, τήν έλαττωμένη αντίσταση του οργανισμού, γιά νά δράσουν. Δέν είναι ό μόνος έμπορος τής δυστυχίας ό δοσίλογος. Ούτε ό καρπός μίας μόνο έποχής.

Καταλαβαίνω τούς νέους πού ήρθαν άμέσως ύστερα, γενιές διαδοχικές, κι' έκριναν τή σκηνή του κόσμου δυσφημισμένη άνεπανόρθωτα, βρωμερό παιταζήδικο δίχως άντικείμενα άξίας. Άς μή βασίζονται όμως στήν τωρινή τους όμοφωνία: άς κοιταχτούν μέ προσοχή μεταξύ τους. Άν υπάρχει σ' έμάς μία ένοχη, ύποκατάστατο τής συλλογικής εύθύνης, είναι ή βουδή επίγνωση κι' ό διάχυτος τρόμος ότι άνήκουμε σ' τό ίδιο είδος, όχι στήν ίδια γενιά, μ' εκείνους πού σχεδίασαν έν ψυχρά κι' έξετέλεσαν, έκμεταλλεύτηκαν, τήν πανηγυρική καθαίρεση του άνθρώπου. Νά γιατί οί τύψεις. Έρχονται στιγμές πού, δίκαιοι και άδικοι, νιώθουμε βαρυσμένοι από τήν ίδια πραιώνια κατάρρα, κι' άναρωτιόμαστε τότε άλαφροασμένοι ποιά τάχα νά είναι τά βασικά συστατικά του είδους μας.

ΑΓΓΕΛΟΣ ΤΕΡΖΑΚΗΣ

ΑΝΤΙΣΤΗΜΙΟΥ ΚΥΤΙΟΥ